

MAŁGORZATA WOJCIESZUK

TEATROTERAPIA W PRACY Z OSOBAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

Teatr jest tą dziedziną sztuki, która łączy w sobie różne rodzaje twórczej aktywności, takie jak: literatura, muzyka, plastyka, taniec. Dlatego też działania teatralne są coraz częściej stosowane w pracy z osobami niepełnosprawnymi. Metody teatralne, stosowane na zajęciach, mogą wspomagać dalszy ich rozwój.

Najogólniej terapię poprzez teatr nazwać można teatroterapią. Teatroterapia jako metoda terapeutyczna „polega na zaangażowaniu pacjentów w działania teatralne, wykorzystując ich chęć występowania przed innymi i pozytywne nastawienie do tej formy sztuki”¹. Obecnie ta forma rewalidacji osób niepełnosprawnych jest szczególnie ceniona ze względu na jej walory integracyjne.

Prof. Lech Śliwonik (teatrológ, krytyk teatru, redaktor naczelny „Sceny”, dziekan Wydziału Wiedzy o Teatrze Akademii Teatralnej w Warszawie), w wyniku wieloletnich obserwacji teatrów z udziałem osób niepełnosprawnych, zwrócił uwagę na błędne definiowanie przez niektórych pojęcia teatroterapii. Zaproponował wprowadzenie terminu „teatr dla życia”. „Teatr dla życia to wykorzystanie teatralnych metod pracy oraz możliwości tkwiących w produkcie teatralnym (spektaklu) dla osiągnięcia założonych celów w dziedzinach nieartystycznych, a społecznie istotnych: edukacji, resocjalizacji, rehabilitacji, psycho- i socjoterapii. Drugoplanowość zadań artystycznych nie wyklucza uzyskania poziomu wysokiej sztuki, ale nie

Mgr MAŁGORZATA WOJCIESZUK, Instytut Pedagogiki, Katedra Edukacji Literackiej i Teatralnej, adres do korespondencji: ul. Radości 9/2, 20-530 Lublin.

¹ K. W i t t e k, *Terapeutyczne oddziaływanie psychodramy*, w: *Ogólnopolski Informator Osoby Niepełnosprawnej*, listopad 2001, s. 36.

stanowi celu głównego”². L. Śliwonik podkreślał wielokrotnie na łamach czasopisma „Scena”, że teatr, skupiający osoby niepełnosprawne, powinien mieć przede wszystkim na uwadze te właśnie osoby, dawać im możliwość rozwoju „ureczywistnianie innych ponad wymyślenie inscenizacji, powodowanie rozwoju człowieka ponad zagranie wielkiej roli, proces (bycie razem, odkrywanie siebie) ponad produkt (spektakl, kreacja)”³.

Aby zrozumieć, na czym polega teatroterapia w pracy z osobami niepełnosprawnymi, najlepiej przyjrzeć się konkretnemu przykładowi. W Lublinie, jednym z teatrów z udziałem osób niepełnosprawnych jest Pracownia Teatralna – teatr działający przy Warsztatach Terapii Zajęciowej „Źródło”, przy ulicy Radzyńskiej 3. Autorka przeprowadziła badania na terenie Warsztatów Terapii Zajęciowej, do swojej pracy magisterskiej pt.: *Terapeutyczny wpływ teatru na osoby niepełnosprawne. Na przykładzie działalności Pracowni Teatralnej Warsztatów Terapii Zajęciowej „Źródło” w Lublinie*⁴.

Celem pracy było zbadanie wpływu zajęć teatroterapii na rozwój osób niepełnosprawnych. W pracy tej autorka starała się zwrócić uwagę i odpowiedzieć na pytania: „jak przebiegają i są zorganizowane zajęcia w Pracowni Teatralnej?; jaki jest cel działań Pracowni Teatralnej?; jak postrzegają i oceniają swoje uczestnictwo w zajęciach osoby niepełnosprawne?, które potrzeby psychiczne mają możliwość zaspokajać te osoby, poprzez uczestnictwo w działaniach teatralnych?; w jakim stopniu zajęcia teatralne wpływają na harmonijne życie w grupie?, w jakim stopniu osoba niepełnosprawna identyfikuje się z rolą?, oraz w jaki sposób ujawnia się inwencja twórcza osób niepełnosprawnych?”⁵

Autorka przeprowadziła roczną obserwację teatru Pracownia Teatralna. Badania były wzbogacone o metodę sondażową oraz o analizę dokumentów. Metodologię badań oraz analizę wyników autorka przedstawiła szczegółowo w swojej pracy magisterskiej. Badaniami objęła grupę 15 osób niepełnosprawnych. Spośród nich 53,3% miało upośledzenie lekkie, 26,6 umiarkowane, a 20 % znaczne. Średnia wieku w tej grupie respondentów wynosiła 31 lat. Autorka przeprowadziła również wywiady z pracownikami Warsztatów

² L. Śliwonik, *Teatr dla życia. Kilka wyjaśnień, refleksji, propozycji*, w: *Teatr a dziecko specjalnej troski*, red. M. Gliński i L. Maksymowicz, Słupsk 1999, s. 61.

³ Śliwonik, dz. cyt., s. 64.

⁴ Praca została napisana na seminarium „Literatura i teatr dla dzieci i młodzieży” pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Barbary Styk i obroniona w czerwcu 2002 r. (Lublin 2002).

⁵ Tamże, s. 5.

Terapii Zajęciowej „Źródło”. Rozmowy prowadzone z pracownikami dotyczyły dostrzegalnych zmian u swoich podopiecznych w związku z uczestnictwem w terapii poprzez teatr.

Część wyników badań zostanie przedstawiona w niniejszym artykule, w celu nakreślenia obrazu teatroterapii w pracy z osobami niepełnosprawnymi.

Pierwszą część w prezentowanych wynikach badań, stanowiła – Charakterystyka Warsztatów Terapii Zajęciowej – Pracowni Teatralnej.

Teatr Pracownia Teatralna powstał 20 kwietnia 1998 r. „Istnieje od powstania Warsztatów Terapii Zajęciowej przy ulicy Radzyńskiej 3. Jest to zarówno jedna z pracowni WTZ, jak i teatr o tej samej nazwie. Stały trzon zespołu stanowi pięć osób, które na co dzień uczestniczą w warsztatach teatralnych. Są to trzy kobiety i dwóch mężczyzn. Średnia wieku w tej grupie wynosi 26 lat. Reszta osób, podczas pracy nad konkretnym przedstawieniem, dołącza z innych pracowni terapeutycznych, mieszczących się w WTZ. Gra każdy, kto chce i kto czuje się na siłach”⁶. Teatr pracownia Teatralna prowadzi Aneta Stodulska – terapeutka zajęciowa i reżyserka spektakli. Stodulska jest inicjatorką wszelkich działań teatralnych na Warsztatach Terapii Zajęciowej „Źródło”. Ma ona odpowiednie przygotowanie, jak również wieloletnią praktykę w pracy teatralnej z osobami niepełnosprawnymi. Jeszcze jako studentka Socjologii KUL, (w 1993 r.) rozpoczęła pracę w świetlicy terapii zajęciowej przy ul. Filaretów i od tamtej pory pracuje z osobami niepełnosprawnymi. W 1995 roku rozpoczęła naukę na kursie teatralnym, odbywającym się w Warszawskim Ośrodku Kultury. W 1996 r. obroniła pracę magisterską, którą pisała pod kierunkiem prof. Zofii Kawczyńskiej-Butrym. Również w 1996 r. obroniła dyplom w Warszawskim Ośrodku Kultury. Od 2000 r. rozpoczęła studia podyplomowe – reżyserię, na PWST we Wrocławiu. Dyplom na PWST we Wrocławiu obroniła, z wynikiem bardzo dobrym, wiosną 2002 r.

W dalszej części pracy autorka zwróciła uwagę na cel działań Pracowni Teatralnej.

Podstawą wszelkiego działania jest wytyczenie celu, w jakim ono ma zmierzać. Tutaj na pewno nasuwa się pytanie: jaki cel stawiają sobie instruktorzy, terapeuci zajęciowi? Autorka przeanalizowała wypowiedzi wielu specjalistów, terapeutów prowadzących zajęcia teatroterapii. „To od nich zależy, jaki charakter będą miały te zajęcia. Dla wielu osób, działających

⁶ Tamże, s. 38.

w tego typu grupach, teatr jest miejscem, gdzie «stwarza się światy», tzn. stwarza się zarówno świat fantazji, jak i określoną interpretację otaczającej nas rzeczywistości⁷. Zarówno praktycy (m.in. Toon Baro, Wojciech Retz), jak i specjaliści z dziedziny terapii i teatru (np. Lech Śliwonik, Karolina Wittek) podkreślają, że nadrzędnym celem powinna być troska o osobę niepełnosprawną, stwarzanie jej szansy rozwoju, dbanie o jej potrzeby i możliwości. Teatr powinien być drogą: „ma służyć byciu razem, kształtowaniu relacji, budowaniu ich trwałości”⁸. Takiego zdania jest również Aneta Stodulska, instruktorka i reżyserka grupy Pracownia Teatralna. „Głównym celem działalności Pracowni Teatralnej jest dawanie możliwości rozwoju osobom niepełnosprawnym. Jak podkreśla A. Stodulska, w jej pracy najbardziej interesuje ją „proces kreacji osób”. Efekt końcowy przedstawienia nie stanowi celu samego w sobie. Najważniejsze dla reżyserki przedstawień i równocześnie terapeuty zajęciowego jest to, by stwarzać odpowiednią bezpieczną płaszczyznę, dzięki której ten proces zaczyna istnieć. W związku z tym, celem jest przede wszystkim stwarzanie podopiecznym możliwości i warunków do ich rozwoju, poprzez twórcze działanie, angażowanie ich w cały proces tworzenia dzieła teatralnego. Poczynając od wyboru sztuki, poprzez zapoznanie się z treścią i przełożenie na konkret (pomocne okazują się tutaj techniki plastyczne, pozwalające osobie niepełnosprawnej przejść na dostępny poziom myślenia konkretno-obrazowego), aż do wyboru scen, tworzenia postaci i ról scenicznych, doboru muzyki, projektowania scenografii oraz wykonywania kostiumów i rekwizytów. Aneta Stodulska nie stara się robić profesjonalnego teatru, gdzie ważny jest końcowy efekt. W Pracowni Teatralnej istotny jest każdy moment wspólnego działania i tworzenia”⁹.

Prezentując wyniki badań autorka wyszczególniła również metodę pracy, jaką wypracowała instruktorka grupy.

Aneta Stodulska realizuje wyznaczony cel poprzez wypracowaną, własną metodę pracy. Metoda ta polega na wspólnym tworzeniu, przygotowywaniu i realizowaniu spektakli. W przedstawieniach Pracowni Teatralnej ważną rolę odgrywa ruch i muzyka oraz światło. Najlepszym środkiem wyrazu dla aktorów tego teatru jest ekspresja ciałem. Aneta Stodulska, biorąc pod uwagę potrzeby i możliwości swoich podopiecznych, wypracowała metodę, która wspólnie nabudowuje kolejne etapy spektaklu. Przygotowania do spektaklu

⁷ Tamże, s. 26.

⁸ L. Śliwonik, *Zamurowany-dopowiedzenie*, „Scena” 2000, nr 2, s. 23.

⁹ Wojcieszuk, dz. cyt., s. 49.

trwają kilka miesięcy. Pierwszym etapem pracy jest wspólne czytanie wybranej pozycji literackiej, np. *Opowieści wigilijnej* Ch. Dickensa. Tutaj zazwyczaj terapeuta zajęciowy czyta pozostałym daną lekturę. Następnie uczestnicy warsztatów ilustrują fragment, scenę, która utkwiła im w pamięci. W ten sposób powstaje „obrazowy” scenariusz całego przedstawienia. Autorzy prac wypowiadają się, dlaczego wybrali daną scenę, jaki bohater podobał im się najbardziej. Reżyser grupy – Aneta Stodulska – nadaje całości kompozycyjne ramy. W tym momencie powstaje „szkielet” przedstawienia, wokół którego będzie dalej pracować grupa. Dalszym etapem pracy jest podział ról i wyznaczenie bohaterów, których będą grać aktorzy. Stodulska jeszcze raz opowiada pozostałym wspólnie stworzony scenariusz, mówi, jak widzi całość, i od tej chwili zaczynają się próby. Oprócz uczestniczenia w próbach aktorzy wspólnie z reżyserem przygotowują scenografię i kostiumy. W tego typu pracach często uczestniczą pozostali pracownicy i uczestnicy Warsztatów Terapii zajęciowej. Dzięki wspólnej, wielomiesięcznej pracy powstaje spektakl, który jest wspólnym dziełem aktorów i reżysera grupy.

WNIOSKI ODNOSZĄCE SIĘ DO UPOWSZECHNIANIA TEATROTERAPII

Jasno określony cel oraz metoda pracy przynoszą konkretne rezultaty. Mimo iż Aneta Stodulska stara się przede wszystkim poprzez teatr dawać swoim podopiecznym możliwość dalszego rozwoju, jej teatr ma osiągnięcia nie tylko w dziedzinie terapeutycznej, ale i artystycznej. Drugoplanowość zadań artystycznych nie wyklucza tutaj uzyskania wysokiego poziomu sztuki. Spektakle Pracowni Teatralnej są na wysokim poziomie. Grupa zdobywa nagrody na przeglądach teatralnych, jeździ na warsztaty (np. wyjazd w październiku 2002 r. na warsztaty teatralne do Wrocławia). Do największych osiągnięć Pracowni Teatralnej należą spektakle: *Romeo i Julia* (premiera 24 IV 1999 r.), *Don Kichot z La Manczy* (premiera 9 IV 2000 r.), *Opowieść Wigilijna* (premiera 14 XII 2000 r.), *Alicja po drugiej stronie lustra* (premiera 27 IV 2001 r.).

„Przeprowadzone badania (obserwacja, wywiad) wzbogacone o analizę dokumentów, dowiodły, że teatr pełni bardzo ważną rolę w życiu osób niepełnosprawnych. Terapeutyczny wpływ teatru przede wszystkim polega na wspomaganie rozwoju osób niepełnosprawnych. Taki też jest cel działalności Pracowni Teatralnej, jaki postawiła Aneta Stodulska – reżyser i instruktor badanej grupy. Istotne w tego typu działaniach jest odpowiednie budzenie

i zaspokajanie potrzeb psychicznych osób niepełnosprawnych. W Pracowni Teatralnej jest to możliwe dzięki wypracowanej przez instruktora odpowiedniej metodzie pracy i odpowiednim prowadzeniu zajęć. Na zajęciach osoby niepełnosprawne nie ćwiczą jedynie warsztatu teatralnego. Mają również zapewnione zajęcia manualne, relaksacyjne. Dzięki temu na warsztatach teatralnych każdy może znaleźć coś dla siebie.

Odpowiadając na pytanie, w jaki sposób ujawnia się rozwój osoby niepełnosprawnej poprzez teatr, śmiało można stwierdzić, że przejawia się to głównie w postępach w zachowaniu tychże osób. Osoby niepełnosprawne poznają warsztat teatralny, różne formy teatru, bogacą swoją wiedzę, ćwiczą pamięć, ale z pewnością największy wpływ teatr wywiera na ich osobowość. Osoby niepełnosprawne, czując się bezpiecznie i mając zaufanie do instruktora, chętnie uczą się nowych rzeczy i przełamują własne opory i ograniczenia. Poprzez działania teatralne mają możliwość zaspokajania własnych potrzeb psychicznych. Osoby te stają się bardziej pewne siebie, lepiej poznają siebie, nabierają wiary we własne siły, łatwiej wchodzą w relacje interpersonalne. Dzięki tym zajęciom uczestnicy teatroterapii mają możliwość twórczego działania. Osoby niepełnosprawne posiadają własną inwencję twórczą i chętnie dzielą się własnymi pomysłami. Poprzez teatr również uwrażliwiają się na piękno i sztukę. „Chcą pięknie się przebrać, błyszczeć, świętować, są w tym naturalni, prawdziwi – sami są piękni i właściwie uwrażliwiają też widzów na wartości dobra, prawdy i piękna. Piękno, gra aktorów – to punkt styczny i kryterium nadrzędne wobec świata słabych i mocnych ludzi”¹⁰.

Teatroterapia w pracy z osobami niepełnosprawnymi w przypadku Pracowni Teatralnej stwarza przede wszystkim szansę rozwoju tym osobom. Posługując się słowami Lecha Śliwonika można powiedzieć, że jest to „teatr dla życia”. Teatr nie stanowi tutaj celu głównego. Najważniejsza jest osoba, wychodzenie na przeciw jej potrzeb i możliwości. Działania teatralne mają przede wszystkim na celu wspomagać dalszy rozwój osoby niepełnosprawnej. Przykładem na to, że jest to możliwe, i że w tym kierunku powinna podążać teatroterapia, jest teatr działający przy warsztatach terapii Zajęciowej „Źródło” – Pracownia Teatralna.

¹⁰ Tamże, s. 66.

THEATRE THERAPY IN THE WORK WITH THE DISABLED

S u m m a r y

The theatre is a therapeutic method used in the work with the disabled. The main purpose of therapeutic classes is to support the development of the disabled. Owing to a incomprehension of the term theatre therapy, Lech Śliwonik has introduced the term *theatre for life*. The latter term clearly defines that the theatre with the disabled „should be a way”, should create chances and give opportunities for further development.

In order to answer the questions about the course of classes, what aim instructors and therapist have, the best way would be to give a good example. Such a theatre is the Theatrical Workshop at the Workshops of Occupational Therapy „Source” in Lublin. It is a theatre and one of the workshops of the same name. The theatre is conducted by Aneta Stodulska (the instructor and director of the group). The main purpose is to support the development of the disabled. The most important is the person and meeting half way his or her needs and potentialities. Aneta Stodulska has worked out her own method of work. The proper understanding of the term theatre therapy and appropriate aim and method bring about concrete results. The theatre Theatrical Workshop achieves good results both in the therapeutic and theatrical areas. The author quotes accurate results of her work in her master's thesis entitled „The Therapeutic Influence of the Theatre on the Disabled. The Activity of the Theatrical Workshop of the Workshop of Occupational Therapy ”Source,, in Lublin.” It was written under the supervision of Prof. Maria Barbara Styk and defended in June 2002.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: teatroterapia, teatr dla życia, osoba niepełnosprawna, Warsztaty Terapii Zajęciowej, teatr Pracownia Teatralna.

Key words: theatre therapy, theatre for life, the disabled person, occupational therapy workshops, Theatre Workshop.